

Ovdje ukratko donosimo osnovne podatke iz biografije dr. Cvjetana Spuževića, a čiji ratni dnevnik – bolje reći pribilješke, donosimo u nastavku.

Dr. Cvjetan Spužević rođen je 1885. godine u Mostaru. U Mostaru završava Gimnaziju, a nakon toga odlazi na studij prava. Nakon završetka studija vraća se u Mostar, gdje otvara advokatski ured. Aktivan je u društvenom i političkom životu Mostara i BiH. Od 1929. je podpredsjednik HKD Napredak – podružnica Mostar, istaknuti je član HSS-a, 1928. je bio jedan od osnivača Ribarskog društva u Mostaru, 1922. godine jedan je od osnivača Jugoslovenskog novinskog društva, od 1935. je bio član odbora Zemaljske banke u BiH i bio je zakonski predstavnik hercegovačkih fratara u Kraljevini Jugoslaviji. 1941. godine, nakon uspostave NDH, suprosvjetljuje se progonu Srba u Mostaru. Pošto mu je život bio ugrožen od strane NDH vlasti, 1944. godine na poziv partizana odlazi na slobodni teritorij. 1944. godine je bio jedan od vijećnika ZAVNOBIH-a, a nakon rata je bio ministar građevinarstva u vladi BiH.

CIDOM team

Armin Džabirov i Tibor Vrančić

PRIBILJEŠKE dr. CVJETANA SPUŽEVIĆA

ODVJETNIK
DR. CVJETAN SPUŽEVIĆ
M O S T A R

INTERURBAN TELEFON BR. 68.

1.

Pribilješke Dr.C.Spuževića

27.3.1941

Radio- javlja puč.

11^h služba prasl.crkva.

5^h pos.podne demonstracija-Soko+ povi-
ci za rat,proti Hrv.Banovine-Njemač-
ke i Italije,Vatikana i Pape.

28.3.

Posjet u zapadni logor.Pukov.Gajić-zna-
ci rasula.Pukov.Krstić-sukob radi drža-
nja Krstića i napadaja na Hrvate.Krstić
85.pješ.puk.

Intervencija radi kipara Lozice.

Proglas Srpskih nacionalnih udruženja.

29.3.41.

Jači znakovi rasula vojske.Nedolaženje
pričuvnika.

30.3.41.

Uzbuđivanje među građanstvom i još jači
znaci rasižanja vojske.

31.3.41.

Pojedinačno bježanje vojske kućama sa
oružjem.

Odlazak 32.puka.

4.4.41

Pogibija Branka Drakulića.

5.4.41

Odlazak avijona iz Mostara za Preljinu Čačak.

6.4.41.

London 7^h jutro javlja za napad na Jugoslaviju. Istovremeno t.j. 7^h jutro 18 avijona preljeće Mostar i bombarduje aerodrom u Jasenici i pomoćne aerodrome Mukoša, Ortješ.

Cijeli dan traje dolazak avijona i bilo je lo uzbuna.

7.4.41.

Ponavlja se napad avijona u manjoj mjeri nego 6.4.41.

Sresko načelstvo +Hočevlar-formiranje civilne zaštite za pojačanje sigurnosne službe. Zaštitnici imaju biti oslobođeni od vojne dužnosti. Dolazak avijatičara iz Skoplja i donošenje vijesti o slomu i rasulu.

8.4.41.

Nastavak formiranja zaštite. Očit proces raspadanja vojske.

Početak vršenja dužnosti zaštitnika.

Moj razgovor sa Jambrečakom o zaštitnicima.

9.4.41.

Opća uznemirenost, gomilanje zaštitnika i početak djeljenja oružja u Hrvoju. Zakletva zaštitnika.

10.4.41.

Ponavlja se stanje od 9.4. u jačoj i uzbuđljivijoj mjeri. Masovno bježanje vojske.

11.4.41.

Prvi ustaški proglas, bez oznake gdje je štampan. Za proglasom navodno stoji jedino student Barbarić, a štampan je u Hrvatskoj knjižari.

Razgovarao sa Jambrečakom i na njegovu molbu moj prvi doticaj sa komandantom Jankovićem od 10-12 1/2 h.

U komandi razgovarao sa Ristom Šainom i Dr. Semizom oko 12 1/2 h.

U 1 1/2 h prvi razgovor sa Biskupom.

U 4 h p. podne razgovor u biskupiji sa provincijalom Dr. Krešimirom Pandžićem, župnikom Viktorom Nujićem i Dr. Vendelinom Vasiljem. Zaključeno, da se ja i Fra Viktor sporazumimo sa civil. i voj. vlasti radi sigurnosti, mira i poretka.

U stanu Jambrečaka konferenca Viktor - prof. Baljić (koji se na putu priljepio), Jambrečak i ja.

Moj prijedlog, da se formira iz građana jedan komite, koji bi pripomogao podići moralni auktoritet vlasti.

Telef. izvještaj o tom Ispostavi Split.

Odgovor, da je akcija potrebna i pohvalna, te da komitet sarađuje sa Hočevarem - koji je ustaški povjerenik za Mostar i okolicu.

Radi zapostavljanja Jambrečaka, kao i radi potpunog nepoznavanja Hočevara, nisam došao po zaključku u Biskupiji s njime u doticaj. Poslao sam samog Fra Viktora.

Oko 6 1/2 h p. podne vratio se Fra Viktor ispričao mi, da će me posjetiti Hočevare.

Oko 7 h jedan zaštitnik sa autom došao po poruci Hočevara, da odmah dođem.

Kratak razgovor sa Hočevarem, koji usvaja moj predlog o formiranju komiteta. Na brzinu pozvani u Komitet: Dr. Fra Pandžić, M. Sutton, Dr. Nikolić, Jovo Gredić, vladičin tajnik, muftija Džabić, Mujaga Arpadžić, Omer beg Velagić i Salih Efić.

Pozivi svima radi bezodložne konferencije.

Konferenca počela oko 10 sati. Po mom predlogu sastavljen proglas u kome je izloženo, šta se od građana traži za održanje reda i mira.

Proglas imao potpisati Hočevar i svi gornji i to posebnim dodatkom, da se savjetuje građanstvu, da se pokorava vlasti i pridržaje se onog što se traži u proglasu. Oko 10 1/2 h. prvo pucanje i bacanje bombi na sres. načelstvo u kome je držana konferencija.

Sumnjam, da je incident izazvao Budak.

U zgradi veliki broj zaštitnika oko 30-40. Među njima neodgovornih, djece (sin Zurovca i dr.)

Oko 11 1/2 h drugo pucanje i bacanje bombi na sresko načelstvo.

Držim da je i ovaj incident djelo Budaka. Istovremeno na konferencu stigao i gener. Glišić. Složio se sa našim zaključcima i traži, da se odmah štampa proglas, kako bi osvanuo izljepljen. U proglasu je iznešeno, da će red i mir održavati vojska, policija i žandarmerija i to tako, da će svaku vojnu patrolu od četiri vojnika pratiti, kao vođa patrole policajac ili žandar. Oko 12 h. gener. Glišić gleda sat i simptomatično veli: "Križa je prošla". Na moje pitanje, objašnjava te svoje riječi, da je prošla ponoć, da je vani jak vjeter i studen, pa misli, da će se svak povući kući i da će prestati puškaranje. Konferenca se ~~xxv~~ završila oko 12 i 1/2 noći.

Krešo stigao oko 1 1/2 noći.

12.4.41.

h
Oko 7^h jutro strašno puškaranje oko stanice i okoline. Izišao van. Predusreo me vojnik sa uperenom puškom i povikom "stoj"

Jedva došao do kancelarije. Kušao telefon da se obavjestim kod armije, šta znači divljanje vojske. Telefon isključen. S prozora kancelarije (vidio ubijanje nepoznatog seljaka kod malte, dok je čas prije kod (kina ?) ubijen Jozo Medić. - dodato marginal.) opazio prist. Penavića koga su vodili 4 vojnika sa uperenim puškama na njega. Intervenirao zanj uz cijenu vlastitog života.

U vezi te intervencije brutalnost i neuljudnost poručnika, koji reče da je iz Stoca i da se zove Pecelj.

Kako nisam mogao izići na kraj sa Pece-ljem, pošao sam s njim i sa Penavićem na stanicu. Tu sam prvi put čuo, da su ono podivljali vojnici stigli na poziv Arm. koman- mande iz Trebinja.

Onaj momenat bilo mi je tek jasno, šta znaće rijeći Glišića "kriza je prošla". Na stanici major Pavasović takođe brutalan i neuljudan.

Nakon dugog natezanja tražio je arm. komandanta od koga sam tražio, da se odmah pusti Penavić, a meni da pošalje kola i osigura mi put do komande.

Nije učinio ni jedno ni drugo, a Penavića pustio, na što sam na svoju ruku uz rizik glave otišao pješke sa stanice na koman- du.

U hodnicima I i II kata komande, našao sam veliki broj mladića Srba među kojima djece od 15-17 godina.

Koliko sam razabrao to su bili dobrovoljci, što su ih sakupili Kisić u dogovoru sa generalom Aračićem (A ?)

Predbacio sam Jankoviću i Glišiću neloyalnost - jer su doveli onaj podivljali bataljon iz Trebinja.

General Janković priznao grešku, koja navodno nije njegova, tražeći načina, kako da se riješi i oslobodi grad tih divljaka.

Stigli međutim u komandu vladika i Risto Š Šain. Razgovarao s njima i Jankovićem. Zajedničko traženje da se bezodvlačno i bez izuzetka razoruža omladina Srba. Naloženo od strane Jankovića, ali nije u cijelosti izvršeno. Razlog, kako mi rekoše oficiri-Aračić i Kisić.

U razgovoru Risto Šain reče: "Aleksander je bio fatalan za Jugoslaviju". Ja sam nadodao, da se mora zanj upotrebiti teža riječ, jer je on stvarno vršio i izvršio zločin nad Jugoslavijom i to ne on sam, nego s njim zajedno i njegovom pomoći i srpsko-pravosl. crkva, koji nisu htijeli da vide, da Jugoslavija nije, ne može i neće nikada biti ni velika ni pravoslavna Srbija.

Vladika je popratio moje riječi dobronamjerno nadodajući, da su oni u Beogradu o nama mislili i za nas držali, da travu pasemo, pa ništa ne znamo.

Kasnije stigao Dr. Semiz i Hočevar.

Ponovno zaključeno, da se štampa sinoćnji proglas, koji je dodatkom jedne tačke izmjenjen. Ovaj proglas potpisao je i Janković.

Oko 1 h pos. p. razišli se. Hočevar ostao da na mašini prepiše proglas i da ga dađe odmah u štampu i afišira po gradu.

Posjeta sa Penavićem Jambričaku nešto prije 4 h.

Oko 4 h. strašno bombardiranje grada. Oko 6 h. sklonio se sa porodicom u biskupiju.

13 i 14.4.

Bombardiranje po danu i puškaranje čitave noći po gradu i periferiji.

14.4.41. Pogođen Stankin stan.

15.4.41.

Oko 10 1/2 h. do podne na poziv arm. kom. pošao sa Biskupom u Armiju. Saopćenje da je skopljeno primirje sa Njemačkom.

Oko 12 h. sklopljeno primirje sa Italijom. Arm. kom. moli, da posređujem za prestanak pucanja sa ustašama. Ugovorio, da vojska bezuslovno prestane pucanjem i za slučaj da ustaše, dok se ne stupi s njima u vezu, i ne prestanu. U 1 h. sa Biskupom ostavio Komandu i pošao u samostan. U samostanu niko. Pošli do bijelih sestara, ni tamo ni jedan svećenik.

Između 2 1/2 i 3 h. po. p. strašno puškaranje prema Cimu i Ilićima. Paljenje kuća.

Oko 4 h. razgovarao u biskupiji sa Nik. Smoljanom i M. Sutonom. Prvi spreman da ide ustašama, dok drugi ne smije.

Oko 4 1/2 pošao u Armiju radi objašnjenja, zašto se preko sporazuma pucalo. Otale opazio dim spaljenih kuća i oštro pucanje artiljerije.

Pozvan na Armiju pukovnik Stamenković dao izvještaj, da su paljenje izvršili vojnici đaćkog bataljona, koje nije mogao suzdržati ni odvratiti. Saopćuje, da je u bataljonu đaćkom samo 20% Srba, a ostalo su Slovenci, Hrvati i Muslimani.

(Fra Leo veli: Naređenje paljenja kuća davao P. pukovnik (Petrović), naročito brutalan neki doktor. Čujem da je dotični doktor neki musliman iz Sarajeva.)

Prenesena naređenja Armije, da vojska prestane pucati.

Tražio od Armije, da smjesta plati oštetu za paljenje kuća, kao i da dađe par kamijona brašna popaljenim.

Jer je međutim zamračilo, nijesam mogao, a nijesam imao ni skim, poći do ustaša.

U noći oko 11 h. saopćio Don Mate Nuić, da je uhapšen župnik Majić i neki fratar.

16.4.41.

Oko 7 1/2 h. pošao u autu Dr. Lukača na Armiju. Saznao, da je 47 osoba uhapšeno u Cimu i Ilićima i vezano dovedeno u Armiju. Među njima i Fra Leo Petrović.

Tražio da se svi odmah puste, što je i učinjeno.

Određena komisija za procjenu paljevine i predano istoj 6,000.000.-Din.

Stigao Fra Leo nakon puštanja, kod bijelih, kod crnih sestara, Oko 2^h pošao s njim i komisijom radi isplate štete u Cim. Nije bilo nikoga u selu, sve se razbježalo. Poručili ljudima da se vraćau kućama, razdijelili ih po mahalama i rekli da sutra 17.4.41. u 8^h jutru budu svi na okupu radi isplate štete.

Komisija se vratila u Armiju s novcem od čega je isplaćeno samo 6.000 Din. željezničaru

Nikoli Komadini, dotle sam ja s Fra Leom otišao u Žovnicu radi razgovora sa ustašama.

Našli Fra Radu Glavaša i Stanka Šarca i oko 50 - 60 ustaša. Nadasve neozbiljan predmet razgovora zajedno sa ljudima.

Saopćenje Fra Lea i moje bilo je da se treba izbjeći prolijevanje krvi i u tom pravcu, da se povedu pregovori sa armijom i da se uspostavi kontakt između ustaša i armije.

Glavaš producira neku brzojavku "Glavnog ustaškog stana" sa 64 riječi, u kojoj se govori o uvjetima, da se sklopi primirje sa Armijom.

Traži se bezuvjetna kapitulacija armije, povlačenje vojske iz Mostara, te da ostanu kao taoци gen. Janković, Glišić, vladika, Risto Šain, Đorđo Peško i Dr. Semiz.

Šarac pita, jer su mu javili da su tri automobila išla u Cim, ko je bio. Na objašnjenje da smo bili Fra Leo i ja sa komisijom da se odmah isplate pogorelci, odgovara da nije potrebno da se plaćaju štete, jer će popaljeni dobiti i naseliti u kuće Peške, Šaina i drugih Srba, s kojima će se obračunati.

Ostali od reda da se uspostavi kontakt između ustaša i Armije, da se održi između njih sastanak u zgradi Crnih sestara.

Vratili se Fra Leo i ja u Armiju. Oko 5ⁿ sati. Našli čitav kaos na Armiji, koja se sprema na evakuaciju.

Sklonili gen. Jankovića, da preda grad i armiju ustašama.

Janković prinudio i delegirao kap. boj. broda Ivana Ulmanskog, kojem je dao puna ovlaštenja, da povede i zaključi sporazum sa ustašama.

Pošli ponovno na Zovnicu :Ulmanski, Fra Leo i ja. Šarac Fra Glavaš i Ulmanski sporazumili se da Armija predaje svu vojnu vlast, sa svim vojnim objektima i vojnom državnom imovinom ustašama. Sačinjen o tome pismeni zapisnik i potpisan od gornje trojice.

Napose se sporazumili usmeno da Šarac i Glavaš odmah dođu na Armiju i ovu preuzmu. Ovom sporazumu prethodio je zahtjev ove dvojice, da im ja i Fra Leo dademo garanciju, da se neće na njih pucati. Ovu garanciju nismo mogli dati, jer ni nama nije niko garantirao glavu.

kad smo dva puta išli između 2 fronta - ustaškog i vojske.

Ni Glavaš ni Šarac nisu imali kuraže da dođu u Mostar i tako ostalo samo kod pismene predaje vojne vlasti.

Nakon povratka sa Žovnice na Armiju našli smo ovu već u pokretu, da ostavlja Mostar. U tom metežu tražio sam da izruče novac za popaljene. Stvarno izručeno p.pukovniku Premrovu (?), mornar, p.pukov. Vilfanu i mornar. majoru..... 10,000.000.-Din.za popaljene.

Novac donešen po gornjima, a po mom traženju u biskupiju.

Tu je novac ostao u posjedu pp.Premrova sve do 18.4.41. u 4^h 20' kada je zapisnički po Premrovu predan Ročevaru i Šarcu, koji su se iskazali posebnim pismenim dokumentima za to ovlašćeni.

U vremenu od 6 1/2 - 7 1/2 ^h u pomanjkanju svake, civilne i vojne vlasti na prečeo sastavio pomoću žandar.majora (Josipa Bursedia ?) i nepoznatih avijat.oficira od žandara, policije, financije i neko 60 vojnika avijatike - provizornu stražu za održavanje reda i mira. Oko 9 1/2 počele stizati motorizirane kolone tal.vojske.

Oko 12^h noći stigle njemačke motorizirane jedinice.

17.4.1941.

Oko 9^h razgovor sa Hočevarom koji me je pitao za savjet, šta da se poduzme. Savjetovao da zatvori sve prilaze u grad i ne pušta seljake u grad. Nije poslušao. Desetak hiljada seljaka došlo u grad.

Otpočela opća pljačka logora po seljacima, tal. vojsci i građanima.

U 4^h pos. pod. Hočevar pita za savjet. Re- kao da pod svaku cijenu očisti grad od svih seljaka.

Nije poslušao. Puškaranje na svim dijelovima grada po danu, pojačano po noći. Hočevar mi priznao da su neozbiljni elementi ustaša preko zabrane počeli pucnjavom.

18.4.1941.

Priliv seljaka u grad veći nego jučer. Nastavlja se opća pljačka logora. Tal. vojnici provaljuju pojedine radnje u gradu i nose robu.

Razgovor sa sreskim načelnikom. Veli, da je nemoćan, jer mu povjerenik ne daje nikakve agende ni djelokruga.

Plakati najprije njemački, pa talijanski, pa ustaški. Svi traže održanje reda, spriječavanje pljačke i predaju cjelokupnog oružja. Talijanski plakati podvrgavaju policiju

i žandarmeriju sebi.

Puškaranje još uvijek u gradu.

19.4.1941.

Pljačka se nastavlja u logorima, a i u nekim dućanima, pa i u privat. kućama.

Predaja oružja na općini (vatrogasni magazin).

20.4.1941.

Djelomično puškaranje po gradu, kao i pljačka. Grad ješ uvijek pun seljaka. Razvija se čitava trgovina od strane talij. vojske i seljaka, koji kupuju raznu robu iz vojnih magazina.

Pojedini tal. vojnici prodaju cokule i drugu robu seljacima oko logora, a drugi ih vojnici hvataju, otimaju i ponovno prodaju.

21.4.1941.

Nastavlja se stanje od jučer, ali u manjoj mjeri.

Ustaški povj. počima sa hapšenjem pojedinih ljudi.

22.4.1941.

Intervenirano kod biskupa, da odvrati posjetu Hočevaru i da mu savjetuje razum i u-

umjerenost.

Hočevar došao sam biskupu, koji mu je prema gornjem savjetovao.

Oko 10^h noći strašna pucnjava mitraljeza, topova i pušaka, koja je trajala oko 1^h.

Prema im dobivenim informacijama navodno su neki individui bacili bombu i pucali na talij. vojsku.

23.4.1941.

Ne čuje se više pucnjava, osim rijetko kojeg pušćanog pucnja.

Posjeta kod sreskog, da uglavim uzroke noćasnijeg pucanja. Nisam dobio sigurne informacije. Čuje se, da su navodno ustrijeljena po talijanima neka 2 čovjeka (komite), koji su bili sakriveni u podrumu poreznog ureda u čumuru.

Sreski bio pozvan od tal. kom. Hočevar mu rekao da ne treba ići.

Moja intervencija kod tal. kom. radi oduzimanog lovačkog oružja iz vatrog. magazina - bez uspjeha.

Po saopćenju sreskog sutra 24.4. ima doći u Mostar gen. Kvaternik.

Nadalje reče, da će Talijani kao represaliju uzeti taoce.

Intervenirali Fra Boris, Dr. Madiražza, Skubonja, Bagatela i ja radi lovačkog oružja.

Primio nas tal.p.pukovnik i obećao, da će u sporazumu sa predsjednikom Fertilijem staviti lovačko oružje na sigurno mjesto i povratiti ga, kad se prilike u svakom pravcu srede.

Među ostalim rekao je taj ppukovnik, da mi ne možemo ni sanjati, kakve će oni poduzeti korake, ako se ponove napadaji od 22.4. u noći.

Razgovor sa sreskim o rezultatu njegove posjete tal.komandi, o odnosu njegovom i ustaš. povjerenika, koji je odnos analogan odnosu fašista i uprave.

Razgovor se dotakao osobe Hočevara te uputa koje su mu dane 24.3.1941. glede izvršivanja njegove službe. Afere, karte, pjančevanja, cure i neke financijske afere.

25.4.1941.

Predaja prijave proti Stanka Obuljena. Intervencija kod. ustaš. povj. radi poslovanja banke.

Novi talijanski plakat, da će se za slučaj pucanja i približavanja vojnim objektima pucati bez obzira sa pravom pucanja i približavanja.

Podnesak pretstojništvu redarstva radi kofera Dr. Belina.

26.4.1941.

Noćne premetačine po t.v.(talijanskoj vojsci).Razni komentari o uzimanju "uspomeña"

27.4.1941.

Ponavljjanje pričanja u većoj mjeri o premetačinama. (kuća Magjar,Muj.Arpadžić, Marko Janjić).

Odlazak jednog dijela mehaniziranih četa i dolazak pješactva.

28.4.1941.

Nakon pregleda kofera Dr.Belina po policaj.organu izručio kofere bratu supruge dr.Belina,Bogumilu Jeriću,koji je došao u društvu činovnika Narod.Banke Luke Ikušića.

Ponovna intervencija Dr.Madirazze i Fertilija radi lovač.pušaka,bez uspjeha.

Odgovoreno im na tal.komandi,da će stvar urediti sa Komandom,koja će doći za dan dva nakon njih,jer oni odlaze.

(pod istim datumom poseban dodatak I.

I

Sofija žena Stojana Borošana i Seka(?) kći Mihe Borošana iz Mostara - Bijeli Brijeg, da se intervenira radi uhapšenih :

Stojana Borošana p.Todora

Gojka Borošana Stojanovog

Uroša Borošana p.Todora

Aleksa Borozana Uroševa
Miha Borozana p.Riste
Neđe Borozana Siminog
Ljube Borozana p.Simata (?)
Dušana Borozana "

III.

Jokić (?) poreski činovnik

Dušan Čereković, uhapšeni 24.4.41.
jer da su noćili jedne noći kod Kraljevića
u Dračevicama (?).

Aleksa Salatić i Vasilije Salatić
uhapšeni po ustaš.povjereniku radi manifes-
tacija.

II.

Veljko Gnjatić p.Milana, kapetan II
kl.škole rezerv.oficira.

Svjedoci: Salko Efica, Alija Ugljen,
Šemić Mašo.

IV.

Milan Glogovac - Nevesinje, uhapšen
ondje prije 5 dana. - Šičrija Pekušić.

29.4.1941.

Novi tal.poziv na predaju oružja i
eksloziva do uključivo 29.4.1941.

(Dodatak na margini)

Razgovor sa sreskim. Čitao njegovu, odnosno Naredbu Predstojništva gradsk. redarstva u Mostaru od 24.3.1941. Pov. br. 773/41, radi policije i agenata, te zapovjednika straže. Saznao da Hočevanar nije isplatio straži dodatke za siječenj, veljaču 41. Oko 18.000 Din. Oko 10.3.41. otišao po dozvoli iz Splita u Zagreb, ostao do 17.3.41., kad se vratio isplatio dodatke.

Saznao za slučaj Vrdoljaka, da je naplatio 1.000 Din od sluškinje Anke Čuljak, da se oslobodi njen zaručnik, narednik.

Dolazak tal. pješadije u osobnim autobusima u 17^h.

30.4.1941.

Risto Šsin daje informaciju :

Tražeci oružje provaljuju i pljačkaju t.v. (talijanski Vojnici) kuće Roko ili Doko?

T.v. prebojadisane vagone oznakom F.S. ne dozvoljavaju odlazak ter. vagona pravac Sarajevo.

Tal. muzika koncert pred parkom.

Jovo Oborina morao dati posteljenu za komandanta.

Direktor Lopac dobio i vratio tal. zastavu i nije htio izvjesiti na gimnaziju.

Stigli tal. financi i nekoliko željezničara.

1 .5.1941.

Putnici čekaju od večeri do jutra kad prispiju vlakom, da ih se pusti sa stanice kući, jer ne dozvoljavaju odlazak tal.voj.

Abid Prguda + Adema iz Ravni-Gacko povodom prispjelog brzojava iz Zagreba, da se izmjene štamplje, sreski nije htio primiti brzojav, koji mu je htio uručiti čin.pošte Hasan Tanović. Deputacija pitala tal.majora čijih se naredaba moraju pridržavati iz Zagreba ili Crnogorskog Komiteta ? Odgovorio: držite se komiteta, a iz Zagreba sve odbacite. Tumač bio Panto (ili Pasko) Čupić iz Gacka.

Posjet sreskog u Mostaru novom komandantu, koji je molio za saradnju, za održanje mira i poretka, On je vojnik, nije političar, te kako bude odlučila ~~xx~~ ~~xx~~ akša, to će biti i on će otići kad budu nadležni naložili, za vrijeme dok je tu nek bude red i mir.

Naredba o ustaškim stanovima i povjerenicima od..

Dolazak 14 tal.finanaca, nekoliko željezničara.

Pucnjava tal.vojske po noći.

2. 5.1941.

Tal.voj.uhapsili Borasa.

Posjet sres.načel.tal.komandi zajedno sa grad.načelnikom i Kolbeom.

Oduzimanje automobila po t.voj.bez potvrda ili ikakva naređenja. Krađa 3 stroja za pisanje iz Sreza. Krtalić pronašao u voj-ske i povratio.

6.5.1941.

Smjena grad.načel.Metiljevića i Dr.Ni-helića. Tal.komanda ne priznaje tu smjenu.

Metiljević ostaje, a Dr.Balić putuje u Zagreb.

Povratak Hočevara.

7.5.1941.

Odlazak u Split sa Metiljevićem i sreskim, koji putuju radi nabave hrane. Kupili lo vagona šećera.

U Splitu opća konsternacija i strah šta će biti. Govori se o aneksiji na 9.5., kao na dan proslave inperije.

Dr.Tartaglija priča, da je bio uhapšen po ustašama, te da su htijeli zatvoriti i Meštrovića. Skidanje grba 40 stražara, koji su to otklonili.

Tal.oficir digao iz sredine našeg auta hrv.zastavu i metnuo talijansku.

Panika radi engl.avijona, kojih uopće nije bilo.

Sreski načelnik saopćuje o konferenci-

ji na Armiji 28.3.1941. svih komandanata te 3 građanina Srba i programu, koji se imao izvršiti nad Hrvatima.

8.5.1941.

Povratak iz Splita. Hočevar smjenjuje Podoubskog i sam preuzima predstojništvo policije, prema dekretu što ga je pokazao i koji je dekret potpisao Artuković. Podoubski pre-daje ured iako sam nije ništa dobio.

Hočevar uhapšen po tal. komandi, navodno zbog ključeva Nar. Banke i odmah pušten.

10.5.1941.

Tal. oglas o zabrani svih zastava i znakova osim talijanskih. Drugi oglas o sudovima i odudama. Treći oglas o svim vojnim licima, koji su bili raspoređeni do 12^h u podne 17.4.1941., koji se smatraju zarobljenicima.

Kreši nedaju propusnicu, nakon što su ga vukli 4 dana, da je propusnica na tal. komandi kamo uopće nije poslana.

11.5.1941.

(Biskup, provinc. Fra Boris, Fra Jelavić bili 7.5.41. kod generala, koji je rekao da je vojnik, nije političar, ali je pitao bili

molili za Italiju ili Hrvatsku.)

Fra Boriš saopćuje da je Fra Mato Čuturić bio u Zagrebu, htio posjetiti Barišu no nije mu bilo dozvoljeno, šta više zaprijetilo mu se da će i on biti zatvoren, ako pokuša doći u vezu sa Barišom.

Lopcu i Fra Borisu saopćio o konferenciji na armiji 28.3.1941.

12.5.1941.

Sreski pozvan na konferenciju u Dubrovnik za dan 13.5.41. u 9^h od strane tal.komande.

Inter.kod Hočevara radi Krešine propusnice. Hočevlar veli da postoje mnoge pismene i usmene tužbe, Rodoč, Bijelo Polje, a i sam da je čuo, kako Krešo tuži Makijeda armiji.

Budak provālio garažu kod Govedarice i odnio bačvu benzina.

Navodno postavljen Budak pretstojnikom u Petrinji.

13.-21.5.1941.

Boravak u Splitu u Zagrebu i Sarajevu
Razgovarao sa Dr. Tartagliom, Ljubićem.

Deportacija: Dr. Cetinića, Šeparevića,
Brničevića, Arnerića, upravitelja pošte i
građ. škole iz Korčule u Italiju. Sprengova-

nje Nar.Banke i pustošenje(?).Razg sa
+ Precom (?) i Meštrovićem,a u Sarajevu sa
Trojerom i Vučkom (?).

22.5.1941.

Dolazak u Mostar gener.Prpića i Pet-
kovića.Opća pljačka talijana.Oдноšenje pro-
zora,vrata i svega.

23.5.1941.

Odlazak gen.Prpića i Petkovića u Dub-
rovnik radi dogovora sa arm. zbog odlaska
Talijana.

Petković bivši žandar,oženio Krste-
ljevu (?) kuharicu,iskrsla maturalna svje-
dodžba.Sekretar ugostiteljskog udruženja,
šef policije u Dubrovniku,postavljen od Ra-
dića,1927.otpušten,postao opet sekretar ho-
telskog udruženja.Honorarni namještenik tu-
rističkog ureda.Otpust po Bracanovićau.

Zahtjev od povjerenika općine,da pla-
ti odštetu od 70.000 Din.Preporuka Krnjevića
i Košitića,da mu se plati.Akcija sa Vananče-
kom (?) te samoubistvo ovoga (vješanjem).

Zlatar u prijateljstvu sa D.Dežmanom.
Brodstvo.

Udaljivanje sa sastanka,što ga je dr-
žao u Dubrovniku D.Krnjević.

Ustaše došli 23.5.1941 u Nevesinje i to:
Franjo Sudar, Dordo Precca, Sučrija Pekušić,
Stojan Dragoje, Ferdo Lebericki (?), Pavelić...
Drago?, Bašagić Sulejmanbeg.

25.5.1941.

Postepeni odlazak Talijana iz Mostara.

26.5.1941.

Simun Dida iz Velikog Ograđenika saop-
ćuje o zloupotrebama Šimuna Buntića, načel-
nika u Ćerinu. Vojni kamioni (2) koje je u-
seo i kojima pregoni materijal za gradnju
svoje kuće. Zatvaranja i vezivanja ljudi u
općini Ćerinu.

Odlazak ustaša, koji su prispjeli iz Sa-
rajeva u Nevesinje.

Ustaše (vidi 23.5.) u Nevesinju pohap-
sili oko 30 ljudi. (Dršani u zatvoru do 13-
14.6.41. kada su pobijeni).

27.5.1941.

Pripreme za doček Hrv. vojske u Mostaru.

28.5.1941.

Dolazak Hrvat. vojske. Veliko slavlje sa

ogromnim masama seljaka i građana.

Govori gen.Prpića,Gregorića,tal.generala i Šarca.

29.5.1941.

Breski ponovno saopćuje o konferenciji svih vojnih zapovjednika jugosl.vojske u Armiji,uz sudjelovanje četnika iz svih kotareva u Hercegovini,te Čede Milića i Dr.Semiza.

Strašan govor generala Jankovića o obračunavanju sa Hrvatima.Istup generala Glišića,da se to ne čini.

Kapetan,hrvat,koji imađe ime i prezime srpsko,a niko na konferenciji nije znao da nije Srbin,informirao o svemu Hočevara,ovaj sastavio o svemu zapisnik i informirao Jambrečaka.

Ovaj po posebnom kuriru izvijestio Vukovića u Splitu.Hočevar drži u kasi 2 prepisa izviješća o tome i neće da izruči Jambrečaku.

31.5 na 1.6.1941.

U 1 1/2^h noći g.Lukač saopćila odvođenje muža,tražeći intervenciju,da ga ne ubiju

Sutra dan saznao da je s njim odveden Blanić,Kulaš i Vujadinović.

Pitao policiju,a Blaška Ustaški stan.

Niko ne zna ništa.

Pošao u Sarajevo Hakiji i Jozi Sunariću. Telefonirao Hakija u Mostar, da se Lukač pusti.

4.6.1941.

Povratio se iz Sarajeva i doznao, da se nezna za odvedene i da su po svoj prilici ubijeni.

Dva, nedatirana koncepta pisama-intervencija za Dr. Lukača.

I

Dragi Jozo! (Sunarić)

Iskupljujem obećanje i saopčujem ti slučaj Dr. Lukača. Da ne duljim, šaljem ti prepis pisma, što ga odaslah Hakiji, s kojim sam razgovarao o toj stvari, kad sam bio u Sarajevu.

Meni nije poznato ni jedno djelo Dr. Lukača, koje bi ga ma u kom pravcu kompromitiralo.

Naprotiv prema onome što sam čuo o Dr. Lukaču, a jednim dijelom i sam vidio, mogu o njemu reći najbolje.

Dr. Lukač je odličan kirurg i kao takav potreban je ovom kraju kao kora hljeba. Savjestan je kao liječnik. Nadasve to je pokazao za vrijeme bombardovanja Mostara, kad su svi liječnici iz bolnice, njih 11 na broju, po-

bjegli i kroz nekoliko dana ostavili teške bolesnike bez njega, ostao je jedini Dr. Lukač.

U najmanju ruku Dr. Lukač je zaslužio, da mu se ne uskrati ono, što se priznaje svakom zločincu - da ga se sasluša pa tek onda sudi.

Ovaki postupci treba da teško zabrinu svakog čovjeka, pa je stoga dužnost svakog čestitog čovjeka, a takav samo može biti pravi Hrvat, da ovim i ovakovim slučajevima stane na put.

Da se ovo postigne, obavješćujem te o zadnjem slučaju.

Radi karakteristike g. Dr. Lukača treba da znaš, da se je g. biskup Mišić, cijeneći rad i požrtvovanost Dr. Lukača, našao pobuđenim, da mu jednim pismom izrazi naročito svoje priznanje i zahvalnost.

Dr. Lukač pokazao je to biskupovo pismo organima, koji su ga odveli, a što na žalost nije imalo uspjeha.

Mnogo te štuje i srdačno pozdravlja

Tvoj:

II.

Dragi Hakija ! (Hadžić).

U ponedjeljak 2.6.41. upoznao sam te sa slučajem Dr. Lukača. On je u noći od 1 na 2. 6.1941 bio uhapšen oko 1^h noću. Uhapsili su ga, nakon izvršene kućne premetačine, deseto-

rica ljudi obučenih u smeđa odijela zaštitnih lovaca, sa šljemovima na glavi. Pri hapšenju rekao mu je jedan od zaštitnika, da ponese sobom dosta novca, jer da ide na daleki put.

Nalog za hapšenje Dr. Lukača zaštitnici (?) nisu imali, niti su mu ga pokazali, premda je on to tražio.

Ko su bili oni što su Lukača uhapsili, i kuda su ga odveli, ne zna niko. Danas je peti dan od hapšenja i niko ne zna šta je snjim.

Ustaški stan, stožernik g. Šarac, komanda naše vojske, policija, niko ne zna ništa.

Ne ulazim u stvar, zašto je, i ima li osnove, da se Dr. Lukač hapsi. Ako je, i ukoliko je kriv, neka odgovara i snosi posljedice, makar bile i najteže.

Snošenje posljedica pretpostavka je uglavljenja krivnje i osude nadležnog suda.

Kako se pronose glasovi, da je Dr. Lukač ubijen, a pravo da ti kažem, takvi glasovi nisu bez svake osnove, mislim da bi trebalo, da odmah pošalješ jedno okretno, pošteno i stručno lice u Mostar, da to lice snabdiješ potrebnom punomoći i da mu naložiš, da stvar temeljito istraži, pa ukoliko Dr. Lukača pronađe, da ga preda nadležnom sudu, ukoliko na doktoru Lukaču nema nikakve krivnje da ga pusti na slobodu.

Rekoh ti prije, a ponavljam i sada, da

ovo s moje strane nije nikakva intervencija, pa da je tako i ne shvatiš.

Stalo mi je, a i sam sam dužan sve dati i poduzeti, da u našoj, Bože daj vječno uskr-sloj, domovini Hrvatskoj, bude sve i svak na svom mjestu, sretan, miran i zadovoljan.

Postupak prema nikom, pa ni prema Srbima, dok su ovdje, a ukoliko nisu dali povoda, ne može i ne smije biti nepravedan i drukčiji, nego prema svakom od nas Hrvata.

Prosudi je li i koliko je ispravno moje mišljenje, te ga honoriraj, ako nađeš da je na mjestu.

Mnogo te štuje i srdačno pozdravlja

Tvoj :

7.6.1941.

Saznao od Borisa (?) da je na Neretvi pod Ortiješom u noći oko 2^h od 31.5 na 1.6. 1941. bilo neko pucanje i zapomaganje.

8.6.1941.

Saopćio mi Blaška, da mu je rekao Sil-vestar (?) Dragoje, da svrši sa mnom račune (slijedi da postoji neki komplot proti mene, da budem ubijen).

10.6.1941

Slučaj Udrežnja (Nevesinje) pobijeno
35 ljudi i popaljeno selo.

13.-14.6.1941.

U Nevesinju pobijeno oko 30 ljudi, koji
su bili pohapšeni 26.5.41.

15.6.1941.

U Gatačkom srezu opljačkana su sela :
Korita, Stepen, Avtovac, Gračanica mala, Rudopo-
lje, Nadinići Gor. i Donji(?), Višnjjevo, Krava-
revo i sve kuće popaljene. Otjerano iz Kori-
ta 21.125 komada sitne stoke.

Pljačkali su :

Prestojnik: Jozo Rom-Vareš

1. Smajo Dilić, Mostar
2. Hamid Dilić, Mostar
3. Omer Kapetanović, Mostar
4. Jusuf Zvizdić, Gacko
5. Alija Zvizdić, Mostar
6. Vehbija Pašić, Gacko
7. Muho (?) Hasanbegović, Saraj.
8. + Demo Tanović iz Sar.
9. Mujo Habeš, mesar, Gacko
10. Osman Zvizdić, Gacko

11. Suljo Zvizdić, Gacko
12. Avdo pašić, Avtovac
13. Avdija Zvizdić, Mostar
14. Smajo Kurtović, Sarajevo
15. Fehim Pašić, Mostar

Vlado Mandić (vjerovatno dao informaciju)

16.6.1941.

Ponovno mi Blaška isto rekao i savjetovao da idem iz Mostara.

19.6.1941.

Ponovno upozorenje Blaške, da bježim.

20.6.1941.

Oko 20.6.41. došli ustaše u Gacko: Krešo(?) 2 Slijepčevića, + Tarik(?), pridružili se njima svi Muslimani. Ubijeno oko 300 ljudi. Najgori: Smajo Dilić, Omer Kapetanović, Hamid Dilić, Mahmut Čampara, Omer Tanović.

Blaga 21.121 opljačkano samo u Koritima. Srđevići(?) takođe ista cifra. Ostali dio Kotara(?) oko 70-80.000 stoke. Najveći dio pojela kasnije Hrvatska vojska, dok se sve do dolaska vojske najviše između 15 i 28 juna

digli Muslimani i međusobno podijelili.

21.6.1941.

Župnik iz Gorice referirao biskupu o akciji Sudara u Ljubuškom oko prikupljanja dobrovoljaca.

24.6.1941.

Započelo hapšenje Srba. U 3^h pos.podne došli k meni Šimun Buntić, Križan Ostojić, Jozo Medić i Nikola Miličević (bojadisar) s nalogom stožera, da obave premetačinu i uzmu radio.

Premetačinu obavljali 3 1/2 sata, odnijeli 2 radio aparata, neke vojničke stvari Krešine, a Buntić mi zaprijetio, da se ne smijem nigdje micati iz Mostara.

Došli Ilija Šain i žena Lazara Peške, te žena Radića, tražeći da interveniram za uhapšene.

Blaška savjetuje da biježim.

Isti dan otišao u Sarajevo. Ostao do 11.7.41. Vratio se u Kupare, gdje su me 2 puta tražili neka dvojica iz Mostara.

26.6.1941.

(Informacija Rafe vjerovat. Atijas od 12.XI.1941.)

1. Križa Ostojić vozio crnu maricu (radi-
onu avijatike) prema Čitluku 26.6.1941
u 11 1/2 noći.

Pratili su ga 2 luksuzna auta i to Fi-
jat Mirka Begića, vozio ga Franjo Bilić
iz Šir. Brijega, te Chevrolet Joze Budi-
mira iz Čerina, vozio ga šofer Ahmo.

Kupili po Mostaru Hasan Peco, Fuad Ug-
ljen, Mujo Šiširak te Braća Hromić,
ovaj sa kolima Dr. Lukača. Kupio također
šofer Nikolica (sada u Govedarice) sa
kolima stožernika Zovke.

2. Križa Ostojić je vozio maricu u Bije-
lo Polje, Stolac i Nevesinje.

3. Baće Hromić (šofer Pecin) vozio se uvi-
jek sa Salkom Huremovićem, koji je no-
sio pušku i tukao kundakom uhapšene na
ulici. Kako se čuje, ovaj s bratom ubio
preko 100 ljudi.

4. Sa Pecom kupio Buhač (oboružan) i Zov-
ko Potonji je vozio jedan te-
retni Blitz i odnašao iz kuća upljač-
kane stvari.

5. Jozo Budimir opskrbljavao u Atijasovoj
garaži benzinom auta, kojima su odvođeni
ljudi.

6. Fabrika Duhana davala benzin Ustaškom stanu za odvođenje ljudi i to 15 bačava benzina po 400 lit. te 12 bačava nafte po 200 lit.
7. Zovko Cvitan 24.6 u 9^h noći na Rondou poslao sve ljude kući.

20.7.1941.

Dana 20.7 otišao u Split. Vratio se u Kupare 16.9.41. i ostao do 30.9. pa se zatim vratio u Mostar.

U Splitu čuo o akciji Jevđevića u korist Italijana.

22.9.1941.

Baldo Bošković (informacija ?):za Stolac

- 1.)Franjo Smole,povjerenik Stolac
- 2.)Ilija Raguž-Ćerekovac (sluga Vukasović
- 3.)Omerbeg Rizvanbegović,Stolac
- 4.)Kadija (Alajbegović),Ćemalović,Stolac
- 5.)Nazif Žuna (najgori)
- 6.)Ilija Stanković p.Pere iz Crnića
- 7.)Nikola Stanković Stankov iz Crnića,
- 8.)Pavao Stanković,Stankov iz Crnića,
- 9.)Martin Stanković p.Pere iz Crnića,
- 10.)Martin Kulaš,Ilijin iz Crnića,
- 11.)Grga Vujnović iz Burmaza
- 12.)Ivan Obradović,glavar,Bjelojevići,
- 13.)Petar Marić,birtaš iz Pileta (+)
- 14.)Ibro Kelecila iz Aladinića
- 15.)Andrun zv."Vuk" iz Domanovića
- 16.)Grgo Ljiljanić-Boškov iz Višića,
- 17.)Alija Dvizac,učitelj u Dabrici iz Mo-
stara.

II.

Ž u p n i c i :

- 1.) Don Nikola iz Prenja
- 2.) Don Marko Zovko iz Stoca,
- 3.) Dun Stanko Ćotić (?) iz Hrasna
- 4.) Dun Ilija Tomas iz Klepaca
- 5.) Dun Ante Bakula iz Dl.Hrasna.

4.10.1941.

Jela Merdo iz R.Gore veli, da joj je pred nekoliko dana žandar Blažević patrolirajući po R.Gori rekao, da su Mladen i Veljko sa četnicima u Veleži.

(Priložen spisak, vjerovatno ustaških zločinaca)

1.- Šimun Buntić, M o s t a r

Križan Ostojić

Nikola Miličević, bojadžija

Božo Medić

Ban Soldo

Stipe Barbarić

Vatroslav Murvar

Merdo Josipov

sin Tonka Smoljana

Zurovac

Avramović

Hočevan Ivo

Buhač Mirko

Petar Budak.

2.- Ludo(vik) Jovanović i brat-Šurmanci

3.- sin Andrije Krndelja i Krvavac (?)

Blizanci

8.1.1942.

Dne 8.I.42. Fra Boris Illovača, biskup, tajnik dao mi je na čitanje predstavku, što ju je uputio Poglavniku predsjednik biskupata Dr. Stepinac, a u kojoj su sadržani zaključci biskupskih konferencija od 17 i 18.XI.42.

Predstavka sadrži :

1.-Obrazovanje stalnog odbora biskupa, u kojem su odboru, predsjednik Dr. Stepinac, biskup Burić te Janko Šimrak.

Ovaj odbor uglavnom je izabran, da se stavi u kontakt sa ministrom pravosuđa i bogoštovlja, kako bi se jedino uz saradnju i konzultovanje odbora donosile i provodale naredbe glede prelaza pravoslavnih na katolicizam.

2.-U predstavi se iznosi po prilici u lotačaka razni predlozi i rekrinacije (?) obzirom na dosadašnji postupak hrv. vlasti pri prelazu pravoslavnih na katolicizam, a naročito glede prelaza ovih na katolicizam istočnog obreda (unijati).

Iznose se pojedini primjeri o sprečavanju ovih potonjih prelaza, gdje su se među ostalim događali i slučajevi, da je jedan svećenik, unijat, bio opomenut od vlasti da prestane prevoditi pravosl. na unijate, jer će biti protjeran iz zemlje, iako je državljanin N.D.H.

20.3.1942.

Dr. Miličić (informacija) za Stolac

- 1.) Mato Boršje, putar, ubio predstojnika Zokovića,
- 2.) Vid Sudžić (?) iz Ljutaca (?) kot. Stolac, -Hodovo.
- 3.) Ćamil Zekić iz Stoca,
- 4.) Niko Perić iz Ružića
(Ilija Raguz spalio 28 Srba u kući u Ljupljani)
- 5.) Gubeljić zv. Ćelko
- 6.) Smaljo Pelja
- 7.) Ćoro Bašić, podvornik u kotaru
- 8.) Ćamil Basarić, podvornik
- 9.) Miho Seko, poštara (?)
- 10.) Don Marko Zovko
- 11.) Huso Sadžak iz Žegulje (ubijao u Berkovićima).
- 12.) Hamid Hrle, maltar
- 13.) Jašarević iz Berkovića
(Iz jednog drugog spiska, bez datuma i davao-
ca)

I. Stolac

Marko Ćorić -student iz Dalmacije - Kotor
(sada u Beočinu-nadopisano)

Franjo Smole, Omerbeg Rizvanbegović, Kadija Ćemalović, Ilija Raguz - sluga Vukasovića),
Ilija Puljić - birtaš Stolac, poštara Seko (?)
sada u Sarajevu, Stanko Raguz iz Kruševa
Stanko Obradović iz Kruševa

20.5.1942.

Dr. Praštalo saopćuje da mu je rekao Turkalj da ja moram biti +.

Ovo isto rekao mi Blaška 2.6.42. Također čuo od Turkalja, a njemu da je rekao šef agenata, koji su, njih 48 došli u Mostar, zajedno sa Crnom legijom dana 21.5.42.

26.5.1942.

Zup. redarstvu prijavljeni kao glavni pljačkaši:

Mato Mišić p. Ivana

Martin Marković p. Filipa,

Cvijeta žena Stipe Božića rođ. Bunoza,

Stanko Prnjić p. Martina,

Sinanović Hakijsa Mušin,

Dominik Bunoza Nikolin,

Cvijeta žena Ilije Prnjića,

Vida udova Pažin,

Stjepan Pažin p. Pavla iz Dračeva.

Osim ovih još 30 je prijavljeno.

Istom prijavom radi silovanja Joke Lojpur prijavljen je Sinanović Omer Mešin. Silovanje izvršio pred majkom 22.5.42. u čemu mu je pomagala Cvijeta rođ. Bunoza žena Stipe Božića

9.7.1942.

Pozvan na razgovor novom Županu Zlataru. Isti dan pozvani izvjesni Srbi, od kojih su se neki prethodno sa mnom savjetovali, da li da bježe.

Zlatar jamči, da je na njega prenešena sva vlast i da će je jedino on i po njegovim uputama drugi izvršavati i da se neće nikome ništa dogoditi.

10.7.1942.

Izvješeni oglasi Zlatara o skorom preuzimanju vlasti i o jamstvu i garanciji svakome za mir i imovnu sigurnost.

11.7.1942.

Razgovarao sa Ministrom Dr. Artukovićem u biskupiji. Da dadem moje sugestije. Tražio sam :

- I. 1) Da se odmah puste svi Srbi iz internecije;
- 2) da se omogući svima, koji su prognani ili su sami pobjegli, a ukoliko to hoće, da se slobodno povrate svojim kućama;
- 3) da se svi otpušteni prime u službu, a ukoliko su sposobni za penziju, da im se dade penzija;
- 4) da se u cijelosti dadu sve moguće mater-

jalne reparacije Srbima;

5) da se odmah bez izuzetka odstrane iz Mostara svi, koji su ma u kom pogledu (sarađivali) sudjelovali pri zločinima nad Srbima u godini 1941;

6) da se u buduće osigura nadležnim vlastima, da bez ičijeg mješanja vrše samostalno i po zakonu svoju vlast.

II. Da se prestane slanjem ljudi iz ovih krajeva, bilo u kojoj formi, na vojnu vježbu, na rad uopće, a u Njemačku napose; šta više, da se povrate kućama već prije poslani

III. Da se osigura pravilna prehrana pučanstva i spriječi nevjerovatni skok cijena (1 kg kukuruza 80-85 kn; graha 85-90 kn; brašna bijelog 120-130 Kn; mesa 100 Kn, mahuna 30 Kn, bostan 24 Kn.)

IV. Jedan dio razgovora bio je čisto političke prirode, gdje sam potpuno slobodno i otvoreno iznio moje mišljenje o ratu, ishodu rata, o položaju našeg naroda danas te poslije svršenog rata.

Ovom razgovoru sa Dr. A. prethodio je razgovor sa županom Zlatarom 9.7.42.

15.7.1942.

Ponovan razgovor sa Dr. A. na njegov poziv u biskupiju. Ovaj put bila je čisto politička diskusija o svim mogućim pitanjima

sada i poslije rata.

Nema dovoljno konokaca na kojima treba i mora da igra naš narod.

U mnogom pitanju, naročito u pitanju stvarnih sadašnjih odnosa u zemlji od strane I. i Nj. - složni.

II. Ovaj drugi razgovor obuhvatio je i dio prijašnjeg razgovora, pa je Dr. A. obećao da će sva pitanja proističuća iz mojih prijašnjih predloga biti bez odlaganja i pozitivno riješen.

III. Ovaj put se je Dr. A. nabacio iluzijom na "Didu", kao da je jedino on i uži njegovi krivi radi događaja i zločina nad Srbima. On sebe potpuno ekskulpira.

IV. Rekoh u razgovoru volim prijatelja, koji je sit, bogat i koji je od mene daleko.

Osim sa mnom vodio je Dr. A. razgovore na samo sa Dr. R. S i to isti dan kad i sa mnom.

V. Dr. A. zajamčio mi je u svoje te u ime vlade, da mogu slobodno i po mom nahođenju djelovati, da se u buduće izbjegnu svaki incidenti i sukobi i da će se uvijek rado i spremno prihvatiti i ispuniti sugestije što ih u tom pogledu stavim.

17.8.1942.

Mato Barišić p.Ilije iz Bune :

Najgori u Buni bili su:

Ivan Blažević p.Nikole, Jozo Soldo Ivanov i Martin Mandarić Ivanov. Potonji na dopustu kao vojnik početkom 1942. ubio Ljubu Boškovića. Niko ga nije zvao na odgovornost i ako se zna za ubistvo.

26.8.1942.

(Kopija pisma upućenog Min.Artukoviću)

Mostar, dne 26.kolov.1942

Poštovani gospodine Ministre,

Razlog radi kojeg se obračam na Vas je slučaj g.Dr.Ante Ramljaka. On je kako sam čuo danas stražarno otpremljen u Zagreb. Ne znam, koji je tome razlog, a i ne ulazim u to, da to ispitujem. Vidim jednog našeg intelektualca, koji je došao u težak položaj. Dužnost je svakoga, da pomogne, u koliko slučaj zaslužuje pomoći.

Lijepo Vas molim, da se zainteresirate za Dr.Ramljaka, da se obavijestite o stvari i da pomognete, ako se i u koliko se ~~ne~~ može pomoći, samo da se stvar ne prelomi preko koljena

Lijepo Vas pozdravlja i poštuje

19.9.1942.(?)

Marko Bošković (informacija ?)

Martin Baslač - iz Prenja

2 brata Jerinića (?) - Boškovi iz Prenja.

9.10.1942.

Odlazak četnika, proslava i komešanje u Mostaru - bez incidenata.

10-14.10.1942.

Razni incidenti, ubistva i pljačke po planini te u Goranciima, Raškoj (? Gori) ~~u~~ nekima Drežnici, Doljanima i drugdje.

Navodno ubijeno oko 200 osoba (po nekim preko 2.000), nešto Muslimana, većina katolici.

15.10.1942.

Marijan Ivanković - Dobrić, veli da su u Bogodolu zlo radili :

Sin Jure Zelenike zvani Katarić iz Dol. Graca i Andrija Rotim zv. Šeš iz Gor. Graca, Mile Marušić jurin zv. Bačanović iz Mokrog i Stan-ko Soldo Matin iz Knežpolja. Potonji su bili u ustaš. stožeru u Mostaru.

17.10.1942.

Zena ubijenog Rikala iz Čitluka: (infor.)

Mijo Primorac, glavar iz Čitluka,

Peran Primorac Perkić,

Mato Primorac, učitelj,

Vrane Primorac, brat učiteljev,

9.10.1942.

Odlazak četnika, proslava i komešanje u Mostaru - bez incidenata.

Razni incidenti, ubistva i pljačke po planini te u Gorancima, Raškoj (?) Gori, Drežnici, Doljanima i drugdje.

Navodno ubijeno oko 200 osoba (po nekim preko 2.000), nešto Muslimana, većina katolika.

Prskalo lugar iz Gradnića.

Niko Ostojić, Zubcušić iz Međugorja,

Grgo Vasilj zv. Kekušić iz Međugorja

Zvani Balta iz Čitluka - Garište (?)

u Jasenovcu:

Šimun Buntić iz Čerina pucao i ubio
Branka Čerekovića

Dvojica Čakića iz Služnja,

Neki Markota iz Graca - Čitluk

Krešo Vlaho, poštara sada u Bjelovaru;

Neki žandar Salko i žandar Slovenac
zv. "Švabo".

16.10.1942.

Povratak iz Zagreba Rušinovića (?) ,

koji je donio navodno vijesti, da će doći

Francetić sa ustašama te domobranci radi

osiguranja reda, a četnici da se imaju po-
vući južno od Nevesinja i Stoca.

23.3.1943.

Razgovarao sa Tošom Perovićem, koji veli kad budu likvidirani partizani, da će nastupiti potpuni mir i poredak. Niko nikome neće se osvečivati. Ostaće ovdje četnici i hrvatske vlasti. Srbi neće dati da se prelazi preko njih, imaće i oni svoju riječ ovdje.

25.2.1943.

Posjeta majora Gojnića. Razgovarano o prilikama. Dolazak Crnogoraca samo i jedino protiv partizana. Svi ostali biće pošteđeni. Hrvati i Muslimani neka sami kazne svoje zlikovce. Predao mi 2 naređenja komandanta Baja Stanišića oko 24.2.1943.

3.3.1943.

Posjeta kapetana Kneževića, koji je u odredu Pavla Đurišića. Došli su iz istočne Bosne, gdje su, kako reče, uredili preko 15.000 Turaka i da tamo nema više žiteljstva.

Ovdje neće ubijati ni pljačkati i ako znaju, da je 1/3 Hrvata kriva za pokolj Srba.

Dalje saopćuje, da će 4.3.43. dalje iz Mostara prema Šir. Brijegu. Stvarno je 4. na 5.3.43. u noći otišla izvjesna grupa četnika Đurišićevih put Šir. Brijega, a proslije-

dili us 5.3.u istom pravcu u 7^h te 8 1/2 sati daljnje grupe,sve u talijanskim kamijonima sa jugoslavenskim i četničkim zastavama.

5.3.1943.

Razgovarao sa županom i podžupanom.Oba su,kao i sve hrv.vojne i civilne vlasti bez ikakve orijentacije.Na glasove,koji stižu iz krajeva,Goranci,Raška Gora,Vrdi,Drežnica,potpuno su bez inicijative i bespomoćni.

Odlazak četnika pravac Šir.Brijeg kamijonima sa jugosl.i četničkim zastavama.

7.i 8.3.1943.

Čuje se o pljački pojedinih četnika i talijanà.Prošlo Mostar iz pravca Šir.Brijega cirka 3 - 400 konja, tovarenih vrećama, hararima te torbama iz Dalmacije (zagorski uzorci).

Nadalje se čuje o incidentu sa pukovnikom Šimićem,koji je navodno razoružao neke četnike i talijane,koji su u Gorici i Ružićima,palili i pljačkali kuće,te ubili izvijesne ljude.

14. i 15.5.1943.

Od 14. na 15/5. u noći došle u Mostar njemačke trupe. Izvjesni dijelovi ostali, a drugi proslijedili prema Nevesinju. Istovremeno druge prolaze preko Čapljine pravac Stolac i Metkovići. Incident kod sela Tasovića, gdje je navodno pućano na Njemce.

Jevđević i njegovi najbliži bježe u 3^h jutro, prema Dubrovniku. Navodno u talijan. uniformama.

Talijani, a i naši (župan, podžup. stožernik i Štanbuk (?) tvrde, da je ulazak Njemaca u Mostar bez znanja i proti volje Talijana.

16.5.1943.

Ispadi pojedinaca (Suton, stražar Grga i dr.) ustaša. Dolazak istih u kuću Milutinovića i Golubovića, prijetnje i psovke.

17.5.1943.

Proglasi Župana i stožernika, da se svak mora pokoravati talij. voj. vlastima i ne smije biti nikakvih prijetnji, zlostava, upada u kuće i sl.